

Prawa człowieka w krajach muzułmańskich oraz w krajach Bliskiego Wschodu w odniesieniu do kobiet:

5 projekt^[1] XXI wieku*.

Janet Afary**

STRESZCZENIE

10

W pierwszej kolejności artykuł ten analizuje stan przestrzegania praw człowieka w odniesieniu do Muzułmanek i kobiet na Bliskim Wschodzie w wybranych krajach Afryki Północnej, Azji Środkowej oraz w krajach Bliskiego Wschodu. W następnej kolejności porównuje obecny stan prześladowań w 15 stosunku do pojawiających się reform prawa oraz starań dokonanych przez nowe pokolenie aktywistek walczących o prawa kobiet. Pomimo licznych przeszkód,

* Fragmenty tego artykułu ukazywały się w kolejnych numerach gazety 'VANGUARDIA DOSSIER' (od kwietnia do czerwca 2002 roku).

** Janet Afary pochodzi z Iranu i jest profesorem nadzwyczajnym historii i nauk kobiecych Uniwersytetu Purdue. Afary jest autorką *Iranian Constitutional Revolution, Grassroots Democracy, Social Democracy, and the Origins of Feminism* [„Rewolucji islamskiej w Iranie: demokracji oddolnej, demokracji społecznej oraz źródła feminizmu”]; (wyd. Columbia University Press, 1996) oraz współautorką *Seductions of Islamism* [„Nieodparty urok Islamu”] (mającej się wkrótce ukazać). Obecnie jest przewodniczącą Rady Koordynacyjnej do spraw Kobiet w Historii (Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego).

Szczególne podziękowania za udostępnienie tych pomocnych informacji należą się: Yesim Arat (Turcja), Monie Khalaf (Liban), Eleanorze Doumato (Uniwersytet Brown) oraz Kevinowi Anderaon (Uniwersytet Purdue). Raport ten został opracowany na wykład publiczny, który odbył się w Bibliotece Publicznej w Chicago (Chicago Public Library) w kwietniu 2002 roku.

jak również ogromnego ryzyka osobistego i politycznego aktywistki te tworzą w swoich ojczyznach nowe organizacje, stwarzając tym samym szansę do podjęcia nowego tematu i świeżego podejścia do kwestii praw człowieka w krajach Bliskiego Wschodu^[2].

I. WSTĘP

Margaret Atwood w swojej poczytnej powieści „Opowieść podręcznej”¹ posunęła o krok dalej futurystyczne koszmary z powieści „Rok 1984” Georga Orwella oraz z powieści „Nowy wspaneiały świat” Aldousa Huxleya poprzez wizję państwa mizoginicznego, w którym rządy sprawują mężczyźni o poglądach fundamentalistycznych. W nowym państwie – Gilead, położonym w Bostonie, w stanie Massachusetts, kobietom nie wolno było pracować ani edukować się. Prześladowano homoseksualizm, zakazywano praktykowania innych religii i przenoszono „niepożądaną” ludność do kolonii. Kobiety były buntowane przeciwko sobie przez dominację i indoktrynację. Państwo sterowało kobiecą seksualnością, a rozmnażanie stało się narzędziem terroru. Atwood napisała swoją powieść w 1986 roku. Miała ona prawdopodobnie być literacką odpowiedzią zarówno na rewolucję irańską z 1979 roku, dzięki której ustanowiono Republikę Islamską^[3], jak również na rozwój fundamentalistycznych organizacji chrześcijańskich w Stanach Zjednoczonych. W ostatnim dziesięcioleciu wątki tej złowieszczej powieści^[4] stały się rzeczywistością w Europie i na Bliskim Wschodzie, a najbardziej wstrząsającym przykładem był Afganistan^[5].

¹ MARGARET ATWOOD „OPOWIEŚĆ PODRĘCZNEJ” (1986).

40 Historycy mogą nazwać moment wejścia w XXI wiek „Ery wojen płci”. Słowo „wojna” jest używane nie tylko jako eufemizm odnoszący się do debat intelektualnych i politycznych, ale również jako nawiązanie do krwawej, nieustającej walki^[6] o to, kto przejmie kontrolę nad umysłami i ciałami kobiet w nowym millenium. Z definicji wynika, że wojna wiąże się zarówno ze zwycięstwem, jak i ze stratami. Również

45 toczące się wojny płci na Bliskim Wschodzie i w świecie muzułmańskim nie należą do wyjątków. Wzrost liczby ruchów islamistycznych na całym świecie, a także pojawienie się nowych nacjonalizmów po rozpadzie Związku Radzieckiego uwolnił kolejne okrucieństwa wobec kobiet. Równocześnie umieszczenie w programach politycznych kwestii dotyczących praw kobiet, centrów dla kobiet oraz nauk feministycznych stało

50 się nowym kamieniem milowym dla Muzułmanek i kobiet Bliskiego Wschodu w latach dziewięćdziesiątych.

Niniejsze opracowanie spróbuje ukazać dwie strony tej toczącej się walki. Pierwsza będzie analizą fatalnego stanu przestrzegania praw człowieka w odniesieniu do Muzułmanek i kobiet na Bliskim Wschodzie w wybranych krajach Afryki Północnej,

55 Azji Środkowej oraz Bliskiego Wschodu, potwierdzającą wizję podobną do tej opisaną przez Margaret Atwood. Następnie artykuł skieruje uwagę na pewne reformy prawa oraz próby dokonane przez nowe pokolenie aktywistek praw człowieka; kobiet, które pomimo licznych przeszkód oraz ogromnego ryzyka politycznego i osobistego tworzą w swoich ojczyznach nowe organizacje. Artykuł ten zakończony jest omówieniem

60 przypadku Shirin Ebadi, irańskiego sędziego, pisarki, zagorzałej aktywistki praw kobiet oraz laureatki Pokojowej Nagrody Nobla z 2003 roku. Nagroda ta wzbudziła ogromny entuzjazm^[7] wśród irańskich zwolenników praw kobiet i została potraktowana jako szczęśliwy omen na kolejne dziesięciolecie. Omen ten nawiązuje do zwrócenia uwagi

świata na prawa człowieka i prawa kobiet na Bliskim Wschodzie oraz kroków
65 zmierzających do ich poprawy.

II. PRAWA CZŁOWIEKA I PRAWA KOBIET

Lata dziewięćdziesiąte rozpoczęły się wojną w byłej Jugosławii, która odcisnęła
70 się piętnem masakry na bośniackich i chorwackich kobietach. Prawie sto tysięcy
kobiet, co stanowi około 10% żeńskiej populacji muzułmańskiej z Bośni, zostało
zgwałconych po tym jak Sarajewo zostało zajęte przez serbskich nacjonalistów. Na
skutek gwałtów, jakie miały miejsce w obozach koncentracyjnych i obozach śmierci,
ponad 60% z nich zaszło w ciążę i do roku 1993 przyszło na świat ponad trzydzieści
75 pięć tysięcy niemowląt^{2[18],[9]}. Po wojnie i w ciągu następnej dekady^[10] handel kobietami
osiągnął niemal epidemiczne rozmiary³. Po dzień dzisiejszy w całej Bośni i
Hercegowinie kobiety są przetrzymywane w domach publicznych wbrew własnej woli
do czasu odpracowania swoich długów^[11]. Zmuszane są do nieodpłatnego świadczenia
usług seksualnych miejscowym policjantom, którzy sami nieraz zajmują się handlem
80 żywym towarem pełniąc rolę właścicieli i pracowników klubów lub osób pośrednich,
dostarczających fałszywych dokumentów. Nawet niektórzy członkowie
Międzynarodowych Sił Policyjnych (Policji Narodów Zjednoczonych) zostali oskarżeni
o korzystanie z usług domów publicznych⁴.

² *Bosnian Feminists Shatter Myth About War* [„Bośniackie feministki obalają mit o wojnie”] – wywiad z Dianą Kapidžic i Aidą Daidžic, przedstawicielkami uchodźców z Bośni, który ukazał się w BOSNIA-HERCEGOVINA: ACHILLES HEEL OF WESTERN CIVILIZATION [Bośnia i Hercegowina: Pięta Achillea „cywilizacji” zachodniej], (Chicago: News and Letters, 1996).

³ Human Rights Watch (organizacja Czuwanie nad Prawami Człowieka); *Hopes Betrayed: Trafficking of Women and Girls to Post-Conflict Bosnia and Hercegovina for Forced Prostitution* [„Utracone nadzieje: przemyt kobiet i dziewcząt do zwaśnionej Bośni i Hercegowiny i zmuszanie ich do prostytucji”]; HUMAN RIGHTS WATCH PUBLICATION, rocznik 14, nr 9,11 (2002), dostępne na stronie www.hrw.org/reports/2002/bosnia/Bosnia1102.pdf.

⁴ Idem.

Świat po raz kolejny śledził w przerażeniu zachodzące wydarzenia, kiedy
85 podobny scenariusz powtórzył się w 1999 roku. Tym razem ofiarami stały się albańskie
muzułmanki z Kosowa, jak również inne kobiety z byłej Jugosławii⁵. Gwałty oraz różne
formy przemocy seksualnej były wykorzystywane jako broń wojenna i jako narzędzie
dla dokonywania stopniowej czystki etnicznej. Gwałty nie dotyczyły pojedynczych
przypadków, lecz były bronią „powszechnie wykorzystywaną do terroryzowania
90 ludności cywilnej, wyłudzania pieniędzy od rodzin oraz zmuszania ludności do
opuszczania swych domów”⁶. Celem gwałtów dokonywanych przez siły serbskie i
jugosłowiańskie było zmuszenie przedstawicieli mniejszości albańskich muzułmanów
do opuszczenia Kosowa. Według organizacji Human Rights Watch (Czuwanie nad
Prawami Człowieka) zbrodniarzami były serbskie siły specjalne policji w niebieskich
95 mundurach, jugosłowiańskie wojsko w zielonych, a w szczególności serbscy
członkowie organizacji paramilitarnej - mężczyźni z brodami, uzbrojeni w długie
noże^[12]. Gwałty często odbywały się w obecności oficerów wojskowych i za ich
zgoda⁷.

Pomiędzy okropnościami obu wojen na Bałkanach^[13] znalazł się ludobójczy
100 epizod talibów w Afganistanie (1997-2001)⁸. W trakcie trwania konfliktu kobiety
nagminnie były wykorzystywane seksualnie i porywane przez talibów, (a przed nimi
przez Mudżahedinów Zjednoczonego Frontu). Pod rządami talibów ofiarami były

⁵ HUMAN RIGHTS WATCH, FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA: KOSOVO-RAPE AS A WEAPON OF 'ETHNIC CLEANSING [„Federalna Republika Jugosławii: Gwałty w Kosowie jako broń stosowana do dokonania czystki etnicznej”] (2000), dostępne na stronie www.hrw.org/reports/2000/fry/index.htm#TopOfPage.

⁶ Idem.

⁷ Idem.

⁸ HUMAN RIGHTS WATCH; *Afghanistan: Humanity Denied* [„Afganistan: Odmawiane człowieczeństwo”], HUMAN RIGHTS WATCH PUBLICATION, rocznik 13, nr 5, 2 (2001), dostępne na stronie www.hrw.org/reports/2001/afghan3/. Patrz również *Patriarchy, the Taliban, and the Politics of Public Space in Afghanistan* [„Patriarchat, talibowie i polityka przestrzeni społecznej w Afganistanie”] autorstwa Valentine M. Moghadam, *SEPTEMBER 11, 2001: FEMINIST PERSPECTIVES* 260 [„11 WRZEŚNIA 2001 roku: FEMINISTYCZNE POGLĄDY”], (wyd. Susan Hawthorne & Bronwyn Winter, 2002).

kobiety wszystkich klas społecznych i pochodzenia, chociaż najczęstsze akty przemocy były kierowane w kobiety należące do mniejszości etnicznych Hazarów i Tadżików⁹.

105 W reżimie talibów na wszystkie kobiety nałożono surowe ograniczenia wolności i podstawowych swobód obywatelskich, praktycznie usuwając je z życia publicznego¹⁰. Talibowie zakazali kobietom podejmowania pracy w większości sektorów, zamknęli szkoły dla dziewcząt i zabronili kobietom pokazywania się publicznie bez nadzoru bliskiego krewnego płci męskiej¹¹. Zamiast lżejszej zasłony twarzy, która stała się
110 bardziej powszechna w środowiskach miejskich w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci, wszystkie kobiety musiały nosić burkę, czyli surowe nakrycie od głów do stóp. Organ policji religijnej istniejący pod nazwą The Ministry for the Promotion of Virtue and the Prevention of Vice (Ministerstwo do spraw Promowania Cnoty i Zapobiegania Uprawiania Nierządu), który został ukształtowany na wzór podobnych instytucji z
115 Arabii Saudyjskiej i z Iranu, bez żadnych skrupułów wprowadzał w życie wyżej wymienione przepisy. Kobiety były bezlitośnie bite za pokazywanie swoich nadgarstków, dłoni lub kostek. Znęcano się na nich nawet za zebranie na ulicach¹².

Tego rodzaju postępowania miały miejsce w czasie, kiedy w samym Kabulu zamieszkiwało czterdzieści tysięcy wdów wojennych¹³. Pomimo prawnego zakazu,
120 zaczęła szerzyć się prostytutka, a przywódcy talibów, którzy sami wcześniej usunęli z zawodu lekarzy płci żeńskiej, często odwiedzali domy publiczne¹⁴. Wiele spośród tych ograniczeń wciąż jest nakładanych na kobiety w Kuwejcie i Arabii Saudyjskiej, jak również w wielu innych państwach, z którymi wspólnota międzynarodowa utrzymuje stałe więzi polityczne i gospodarcze.

⁹ HUMAN RIGHTS WATCH; Afganistan, patrz przypis 8, s. 8.

¹⁰ Idem.

¹¹ Idem, s. 2.

¹² Idem.

¹³ Idem.

¹⁴ Idem.

125 Z powodu osiągnięcia niesatysfakcjonującego poziomu przestrzegania praw kobiet w Bośni, Kosowie, czy Afganistanie, rozpowszechnianie się ruchów islamistycznych oraz w niektórych przypadkach wzrost biedy i wpływ wojen w niektórych rejonach Afryki, Eurazji Środkowej, Południowej Azji i Bliskiego Wschodu doprowadziło do utraty praw i przywilejów kobiet w wielu innych krajach.

130

A. Kuwejt

Biorąc pod uwagę fakt czynnego udziału kobiet kuwejskich w procesie edukacji i pracy oraz pomimo robiącej wrażenie przywódczej roli, jakie pełnią w różnych 135 urzędach i instytucjach, odnotowano niewielkie postępy zmierzające do uregulowania wielu form dyskryminacji kobiet tam pracujących. W 1999 roku władca Kuwejtu, szejk Dżabir Al-Sabah usiłował nadać kobietom prawo do głosowania, lecz jego dekret został odrzucony większością głosów ustawodawców¹⁵. Kobietom odmawia się równych praw do dziedziczenia, jak również ogranicza się im prawa małżeńskie i rozwodowe¹⁶. 140 Kodeks karny przewiduje łagodniejszy wymiar kary lub zwolnienie od odpowiedzialności karnej mężczyzn, którzy dopuszczają się tak zwanych „honorowych zbrodni”. Mężczyźni, którzy zabijają krewnych płci żeńskiej popełniając „honorowe zbrodnie” odbywają maksymalnie karę trzech lat pozbawienia wolności¹⁷. Kobieta w żadnym wypadku nie może podjąć decyzji odnośnie własnego małżeństwa¹⁸. W wieku 145 od piętnastu do dwudziestu pięciu lat opiekun może zakazać jej wyjścia za mąż. Nawet po rozwodzie lub w przypadku, gdy kobieta zostanie wdową i sama może wybrać sobie

¹⁵ Ilene R. Prusher, *Kuwaiti Women Seek Right to Vote* [„Kobiety z Kuwejtu ubiegają się o prawo do głosowania”], CHRISTIAN SCIENCE MONITOR, 8 sierpnia 2000, dostępne na stronie www.csmonitor.com

¹⁶ Komunikat prasowy, Human Rights Watch, *New Report Charges Serious Discrimination* [„Nowy raport zarzuca poważną dyskryminację”], (25 października 2000), dostępne na stronie www.hrw.org/press/2000/10/ku102500.htm.

¹⁷ Idem.

¹⁸ HUMAN RIGHTS WATCH, *Kuwait: Promises Betrayed – Denial of Rights of Bidun, Women, and Freedom of Speech*, [„Kuwejt: Odmowa praw Beduinom, kobietom i zakaz swobodnego wyrażania opinii”], (2000), dostępne na stronie www.hrw.org/reports/2000/kuwait/.

męża, nadal potrzebuje oficjalnej zgody opiekuna na małżeństwo¹⁹. Ponadto mężczyzna ma jednostronne i bezwarunkowe prawo do rozwodu, które nie przysługuje żonie. Mężczyzna, który porwie kobietę, może zostać zwolniony od kary, jeżeli opiekun tej
150 kobiety wyrazi zgodę na to, żeby go poślubiła²⁰.

Podsumowując, kobiety w Kuwejcie stoją w obliczu poważnej dyskryminacji zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym. Nie mogą przekazywać obywatelstwa ani swoim małżonkom, ani dzieciom²¹, nie mają prawa do głosowania, jak również wykluczone są z obejmowania stanowisk publicznych, włączając sprawowanie funkcji
155 sędziego. Wiele z tych ograniczeń wprowadza się również w innych krajach tego regionu. Obejmują one zwyczaj opieki męskiej nad kobietami, prawo mężczyzny do opuszczenia żony, praktykowanie „honorowych zabójstw” oraz brak praw obywatelskich w przypadku kobiet²².

160 B. Nigeria

Prawo szariatu zostało ustanowione w dwunastu północnych stanach Nigerii pod koniec lat dziewięćdziesiątych pociągając za sobą tragiczne skutki dla kobiet^[14]. W północnym stanie Zamfara, który ogłosił się stanem muzułmańskim, Safiya Hussaini
165 Tungar-Tudu została niedawno skazana na śmierć przez ukamienowanie za utrzymywanie pozamałżeńskich stosunków seksualnych^[15]. W lutym 2002 roku, pod narastającą międzynarodową presją, wyrok Aminy został złagodzony do kary chłosty w postaci siedemdziesięciu pięciu batów²³. Inny przypadek dotyczy Aminy Lawal, która

¹⁹ Idem.

²⁰ Idem.

²¹ Idem.

²² Idem.

²³ *Nigerian Spared Death by Stoning*, [„Nigeryjkę zwolniono od wyroku śmierci przez ukamienowanie”], BBC NEWS WORLD EDITION, 25 września 2003, dostępne na stronie www.news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3137890.

została skazana na karę śmierci za popełnienie cudzołóstwa dlatego, że urodziła
170 nieślubne dziecko^[16]. Również w tym przypadku, na skutek krajowej i
międzynarodowej presji, werdykt został unieważniony we wrześniu 2003 roku²⁴.
Przypadki Safiyyi i Aminy ukazują jak te bardziej łagodne obyczaje seksualne, panujące
wśród społeczności wiejskiej, zostają zastąpione surową, bezprecedensową i
nietolerancyjną interpretacją islamskiego prawa malaki. W rzeczywistości sędziowie
175 mogli uchylić wyrok Aminy poprzez odwołanie się do bardziej tradycyjnej interpretacji
prawa malaki oraz poprzez wykazanie braku niepodważalnych dowodów jej
zdrady^{25 [17]}. Mężczyźni, z którymi Safiyya i Amina odbyły stosunki zostali uwolnieni
przez sąd z powodu braku wystarczających dowodów²⁶.

180 C. Pakistan

Pomimo budzącej uznanie przywódczej roli pakistańskich kobiet oraz pracy
feministycznej organizacji Sherkatgah stowarzyszonej z międzynarodową siecią
Women Living Under Muslim Law (Kobiety w Prawie Muzułmańskim) w Pakistanie
185 wciąż notuje się ogromną liczbę przypadków stosowania przemocy wobec kobiet²⁷. W
stustronicowym raporcie o Pakistanie, organizacja Human Rights Watch (Czuwanie nad
Prawami Człowieka) udokumentowała „dosłownie epidemię aktów przemocy wobec
kobiet, łącznie z przypadkami przemocy w rodzinie, stanowiącymi aż dziewięćdziesiąt

²⁴ Idem; komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Nigeria: Women Sentenced to Death Under Sharia* [„Nigeria: Kobieta skazana na śmierć zgodnie z prawem szarijatu”], (23 październik 2001), dostępne na stronie www.hrw.org/press/2001/10/nigeria1023.

²⁵ Somini Sengupta, *Facing Death for Adultery, Nigerian Woman is Acquitted*, [„Stojąc w obliczu śmierci za cudzołóstwo, Nigeryjka uniewinniona”], N.Y. TIMES, 26 wrzesień 2003, s. A3.

²⁶ Komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Nigeria: Women Sentenced to Death Under Sharia* [„Nigeria: Kobieta skazana na śmierć zgodnie z prawem szarijatu”] - patrz przypis 24; *Nigerian Spared Death by Stoning* [„Nigeryjce oszczędzono śmierci przez ukamienowanie”] – patrz przypis 23.

²⁷ NEWSHEET, tom XIII, styczeń 2002 (w posiadaniu autora). Newsheet jest publikacją organizacji Sherkatgah w Lahore, w Pakistanie stowarzyszonej z międzynarodową siecią organizacji Women Living Under Muslim Law (Kobiety w Prawie Muzułmańskim).

procent, przynajmniej ośmioma w ciągu doby przypadkami gwałtów, zgłaszanymi na
190 terenie całego kraju oraz alarmującym wzrostem liczby tak zwanych honorowych
zabójstw”²⁸.

Ponadto Organizacja Islamskich Duchownych Pakistanu (Organization of
Islamic Clerics of Pakistan) zażądała wyeliminowania wszystkich finansowanych przez
Zachód organizacji pozarządowych oraz zamknięcia wszystkich centrów dla kobiet i
195 organizacji kobiecych. Twierdzili oni bowiem, że kilka organizacji pozarządowych w
Pakistanie „propaguje nieprzyzwoitość, niemoralne zachowanie oraz rozpowszechnia
chrześcijaństwo w celu zadowolenia swoich zachodnich ofiarodawców”²⁹. Organizacja
Islamskich Duchownych Pakistanu nakazywała również Pakistankom unikać tychże
organizacji pozarządowych oraz traktować je jako ośrodki prostytucji. Islamscy
200 Duchowni Pakistanu jeszcze bardziej zachęcali swoich działaczy do porywania
członków organizacji kobiecych, trzymania ich w domach pod kluczem lub zmuszania
ich do małżeństw z pobożnymi muzułmanami³⁰.

D. Arabia Saudyjska

205

Kobiety w Arabii Saudyjskiej „stoją w obliczu powszechnej dyskryminacji,
począwszy od surowo narzuconej segregacji płciowej w miejscach publicznych, w tym
w szkołach, na uniwersytetach oraz w miejscach pracy, a skończywszy na nierównym w
stosunku do mężczyzn statusie prawnym w kwestiach związanych z małżeństwem,

²⁸ Patrz komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Pakistan: Women Face Their Own Crisis*, [„Pakistan: Kobiety stoją w obliczu własnego kryzysu”], (19 października, 1999), dostępne na stronie www.hrw.org/press/1999/oct/pakpr.htm.

²⁹ NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

³⁰ Idem.

210 rozwodem oraz opieką nad dziećmi³¹. Kobiety mają ograniczone swobody obywatelskie^[18], zabrania im się prowadzenia samochodów i nie mają prawa do przekazywania swego obywatelstwa dzieciom³². Organ policji religijnej, znany jako The Office for the Propagation of Virtue and the Prevention of Vice (Urząd do Spraw Propagowania Cnoty i Zapobiegania Uprawiania Nierządu), który jest finansowany ze 215 środków rządowych, zajmuje się prześladowaniem kobiet, które nie przestrzegają tradycyjnego, restrykcyjnego stroju, bądź tych, które pokazują się w miejscach publicznych z mężczyznami, nie będącymi ich krewnymi³³.

Arabia Saudyjska nie ma parlamentu wybieranego w demokratycznych wyborach³⁴. Rada Konsultacyjna^[19], składająca się ze stu dwudziestu członków, pełni 220 funkcję organu doradczego rządu. W radzie nie zasiada żadna kobieta³⁵. Ponadto w Arabii Saudyjskiej nie działają żadne organizacje praw kobiet³⁶. Pomimo, że kraj ratyfikował Konwencję w sprawie Eliminowania Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z roku 2000, nie przyniosło to żadnych zmian odnośnie sposobu traktowania kobiet. W styczniu 2001 roku przytoczono słowa księcia Naifa - ministra spraw 225 wewnętrznych – z których wynikało, że jakakolwiek dyskusja publiczna na temat praw kobiet jest po prostu wykluczona. W kwietniu 2001 roku książę Naif utrzymywał, że niemożliwe jest zniesienie zakazu prowadzenia samochodów przez kobiety³⁷.

³¹ Human Rights Watch – *Human Rights in Saudi Arabia: A Deafening Silence* [„Prawa człowieka w Arabii Saudyjskiej: Cisza trafiająca w próżnię”], HUMAN RIGHTS WATCH BACKGROUNDER nr 4 (2001), dostępne na stronie www.hrw.org/backgrounder/mena/saudi/.

³² Idem.

³³ Idem.

³⁴ Patrz Departament Stanu U.S., *Background note: Saudi Arabia* [„Ogólny zarys tematu: Arabia Saudyjska”], (listopad 2001), dostępny na stronie www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3584.

³⁵ Human Rights Watch, *Human Rights in Saudi Arabia: A Deafening Silence* [„Prawa Człowieka w Arabii Saudyjskiej: Cisza trafiająca w próżnię”], patrz przypis 31, s.4.

³⁶ Idem, s. 4-5.

³⁷ Idem, s. 5.

E. Sudan

230

Gubernator stanu Chartum, w Sudanie wydał we wrześniu 2000 roku zakaz^[20] „podejmowania kobietom pracy w miejscach publicznych, gdzie narażone są na bezpośredni kontakt z mężczyznami”³⁸. W rubryce poświęconej kwestii poszanowania „honoru kobiet”, prawo zabrania kobietom pracy w barach, restauracjach, na stacjach benzynowych, jak również w kawiarniach oraz w całym sektorze usługowym. W rzeczywistości zakaz ten był odpowiedzią na wieść o tym, że koncern naftowy Shell zaczął zatrudniać kobiety na stacjach benzynowych. Przepis ten nakazuje im zwolnić wszystkie zatrudnione kobiety. Wiele sudańskich aktywistek, znając zwyczaje talibów z Afganistanu, obawia się, że „dekret ten jest preludium do wykluczenia kobiet ze wszystkich dziedzin” pracy zawodowej³⁹. Na skutek wprowadzenia tego przepisu kobiety w Sudanie musiały stawić czoła smutnej rzeczywistości, jako, że „po latach wojny domowej, wiele kobiet było jedynymi żywicielkami swoich rodzin”⁴⁰. Międzynarodowe organizacje monitorujące, w tym organizacja Human Rights Watch, „zaapelowały do wszystkich pracodawców, również do firm zagranicznych, w których zatrudnione kobiety byłyby dotknięte tym przepisem, aby oprotestowały zakaz zarówno prywatnie, jak i publicznie”⁴¹.

F. Syria

250

Wraz z przejściem w lipcu 2000 roku prezydentury przez Bashara al-Asada, pojawiły się pewne nadzieje w związku z ulepszeniem sytuacji w dziedzinie praw

³⁸ Komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Sudan Blasted on Women's Ban* [„Sudan oburzony na zakaz skierowany przeciwko kobietom”], (8 września 2000), dostępne na stronie www.hrw.org/press/2000/09/sudan908.

³⁹ Idem.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Idem.

człowieka w Syrii⁴². Uwolniono sześciuset więźniów politycznych i po raz pierwszy od ponad trzydziestu pięciu lat zezwolono na publikację prywatnej gazety⁴³. Reformy te stały się zachętą do pojawienia się zwolenników demokracji i forów obywatelskich^[21].

255 Niestety w lutym 2001 roku rząd zaczął „ukracać” tego typu działania, rozwiewając tym samym nadzieje na poszerzenie uprawnień kobiet w Syrii⁴⁴.

Prawo syryjskie zapewnia kobietom takie same oficjalne uprawnienia ustawowe i polityczne jak mężczyznom, lecz prawo dotyczące stanu cywilnego (personal status law) oraz Kodeks karny zachowuje główne formy dyskryminacji⁴⁵. Dorosła kobieta nie
260 może wyjść za mąż bez pozwolenia opiekuna płci męskiej⁴⁶. Minimalny wiek dziewcząt uprawniający je do zawarcia małżeństwa wynosi siedemnaście lat, lecz za zgodą ojca, sędziego może zezwolić na małżeństwo nieletniej dziewczyny w wieku lat trzynastu⁴⁷. Muzułmankom nie wolno wychodzić za mąż za mężczyzn, którzy nie są muzułmanami. Prawo to nie dotyczy mężczyzn^{48[22]}. Żona winna być posłuszną mężowi i nie może
265 wykonywać pracy zawodowej bez jego zgody⁴⁹. Mężczyźni zachowują prawo do poślubienia czterech żon jednocześnie oraz do rozwodu z nimi przez porzucenie⁵⁰. W niektórych przypadkach kobiety mogą wnieść sprawę rozwodową do sądu z powodu nie dających się pogodzić różnic pomiędzy małżonkami lub z powodu niezgody małżeńskiej w sytuacji, gdy wszystkie powzięte próby pojednania się małżonków
270 zawiodły⁵¹. Jak w większości krajów muzułmańskich, gwałt małżeński nie jest nawet

⁴² Memorandum organizacji Human Rights Watch skierowane do Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka dotyczące podporządkowania Syrii Umowie Międzynarodowej w sprawie Praw Cywilnych i Politycznych, dostępne na stronie www.hrw.org/press/2001/04/syriam-0405.

⁴³ Idem.

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ Patrz Ustawa o stanie cywilnym nr 34, omówiona w Memorandum dotyczącym podporządkowania Syrii, patrz przypis 42, dostępne na stronie www.hrw.org/press/2001/04/syriam-0405.

⁴⁶ Idem, art. 21.

⁴⁷ Idem, art. 18.2.

⁴⁸ Idem, art. 48.2.

⁴⁹ Idem, art. 73-74.

⁵⁰ Idem, art. 17.

⁵¹ Idem, art. 105-15.

postrzegany jako problem. W Syrii nadal praktykowane są „honorowe zabójstwa”, a mężczyzna, który zabije swoją żonę, czy siostrę nie ponosi żadnej odpowiedzialności karnej⁵².

275 G. Uzbekistan

Pomimo zapewnień rządu, z których wynika, że kobiety cieszą się szerokim poszanowaniem praw człowieka⁵³, doniesienia organizacji Human Rights Watch świadczą o tym, że kobiety w Uzbekistanie są wyjątkowo prześladowane zarówno przez
280 mężów, jak i przez państwo. Po rozpadzie państwa sowieckiego obniżył się przeciętny wiek dziewczyn wychodzących za mąż⁵⁴. Podobnie spadł stopień osiągnięć edukacyjnych wśród kobiet. W 1991 roku około 40% studentów na studiach wyższych stanowiły dziewczyny, a do roku 1997 liczba ta spadła do 37%⁵⁵. Wielu urzędników państwowych^[23] jawnie wyraża swoją opinię, że edukacja wyższa powinna być
285 zarezerwowana wyłącznie dla mężczyzn⁵⁶. Zamiast chronić kobiety przed przemocą w rodzinie, rząd Uzbekistanu nagminnie zmusza je do trwania w związkach małżeńskich, w których stosowana jest przemoc i uniemożliwia im rozwody⁵⁷. W 57-stronicowym raporcie opartym na wywiadach z ofiarami przemocy w rodzinie, aktywistami praw kobiet, prawnikami, sędziami, funkcjonariuszami policji, lekarzami i urzędnikami
290 rządowymi na szczeblu narodowym, prowincjonalnym, okręgowym, wiejskim i lokalnym, organizacja Human Rights Watch wykazała, że polityka rządu uniemożliwia

⁵² Idem, art. 548.

⁵³ Human Rights Watch, *Uzbekistan: Sacrificing Women to Save the Family?* [„Uzbekistan: Poświęcenie kobiet w celu ratowania rodziny”], HUMAN RIGHTS WATCH PUBLICATION, rocznik 13, nr 3,4 (2001), dostępne na stronie www.hrw.org/reports/2001/uzbekistan/uzbek0701.pdf.

⁵⁴ Idem, s. 9.

⁵⁵ Idem, s. 10.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Idem, s. 3.

kobietom ucieczkę przed przemocą stosowaną przez współmałżonków⁵⁸. Oskarżyciele publiczni^[23] rzadko kiedy wnoszą akty oskarżenia przeciwko mężom, którzy biją swoje żony. Zwykle starają się pogodzić pary bez jakiegokolwiek troski o zapewnienie
295 kobietom bezpieczeństwa⁵⁹.

III. KOBIETY SIĘ BRONIĄ: NOWE REFORMY POLITYCZNE I PRAWNE, NOWE ORGANIZACJE FEMINISTYCZNE

300

Warto zauważyć, że prawa kobiet nie zostały ograniczone w całym świecie Bliskiego Wschodu i w świecie muzułmańskim w czasie ostatnich dwóch dekad. W Tunezji, Malezji, Indonezji, Izraelu, Jordanii i Iraku, jak zostało to dokładnie omówione poniżej, kobiety zachowały większość praw, które otrzymały w latach
305 siedemdziesiątych, a w niektórych dziedzinach nabyły dodatkowe uprawnienia^[24]. Jednakże większość państw mieszczących się w tej kategorii znajduje się pod kontrolą świeckich, autorytarnych władców, co sprawia, że przyszłość owych reform staje się bardzo wątpliwa w przypadku zmian w rządzie.

W Tunezji zostało powołane pełnoprawne Ministerstwo do spraw Kobiet,
310 Rodziny i Dzieci we wrześniu 2002 roku. Ponadto zniesiono poligamię oraz zalegalizowano prawo kobiet do rozwodu⁶⁰. Oprócz tego, w ubiegłym dziesięcioleciu, rozpoczęto kampanię na rzecz zaprzestania praktykowania zwyczaju zakrywania twarzy. Wprowadzono również nową formę edukacji wielokulturowej zarówno w

⁵⁸ Idem.

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Komunikat prasowy, Komisja Narodów Zjednoczonych do spraw Eliminowania Dyskryminacji Kobiet, *Committee Experts Commend Tunisia's 'Great Strides Forward' in Promoting Equality Between Women, Men* [„Eksperci komitetu wyrażają Tunezji uznanie za „wielkie postępy” w działaniu na rzecz równouprawnienia kobiet i mężczyzn”], (14 czerwiec 2002), dostępny na stronie www.un.org/News/Press/docs/2002/wom1348.doc.

szkołach średnich, jak i na uniwersytetach. Ze szkolnych podręczników usunięto
315 seksistowskie i szowinistyczne komentarze dotyczące kobiet oraz ludzi wyznających
religie inne, niż muzułmańska. Pojawiły się nowe, obowiązkowe szkolenia w zakresie
Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz demokracji⁶¹.

W Malezji wprowadzane są dalsze poprawki do obecnie przyjętych praw
przeciwko dyskryminacji w celu nadania kobietom równych praw konstytucyjnych.
320 Zakazana będzie dyskryminacja oparta na wyznaniu religijnym, rasie, tożsamości
etnicznej oraz płci. Ponadto powołano urząd do spraw kobiet na poziomie
ministerialnym. Stanowiska dyrektora banku centralnego, ministra sprawiedliwości i
prokuratora generalnego (Attorney General) oraz wiceministra sprawiedliwości
(Solicitor General) obejmują kobiety⁶².

325 W latach dziewięćdziesiątych nastąpił szybki wzrost liczby i rozwój nowych
nauk feministycznych^[25] w różnych dziedzinach, takich jak antropologia, historia,
socjologia, politologia i literatura. W tym samym czasie, z inicjatywy społecznej,
powstało w tym regionie wiele schronisk dla kobiet wykorzystywanych seksualnie,
telefonów zaufania oraz centrów dla kobiet. W Iranie, Izraelu, Turcji, Egipcie i Jordanii
330 aktywistki rutynowo uczestniczyły w spotkaniach, konferencjach, a nawet publicznych
demonstracjach. Odnosi się wrażenie, że w państwach tych ruchy fundamentalistyczne
(muzułmańskie i żydowskie) osiągnęły swój szczyt, zwłaszcza po 11 września 2001
roku. Szukając zmian kulturowych, społecznych i politycznych kobiety w wielu krajach
powołały sztaby doradców. Wiele organizacji praw kobiet publikuje swoje czasopisma.
335 Pisma takie jak *Newsheet* w Pakistanie, *Al-Raida* w Libanie; *Zanan*, *Jense-i Dovvom*, i
Hoquq-i Zan w Iranie oraz *Nogo* w Izraelu stoją na czele ruchu kobiet w swoich

⁶¹ Susan Sachs, *In One Muslim Land, an Efford to Enforce Lessons of Tolerance* [„W pewnej krainie muzułmańskiej; wysiłki dokonywane w celu wprowadzenia w życie lekcji tolerancji”], N.Y. TIMES, 16 grudzień 2001, § 4, s. 4.

⁶² NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

krajach i relacjonują przebieg działalności feministycznej na całym świecie. Pomimo osiągniętych postępów, wydaje się, że często posuwamy się dwa kroki do przodu i jeden do tyłu w większości obszarów tego regionu, szczególnie w odniesieniu do

340 instytucji i przepisów dotyczących kontrolowania seksualności kobiet.

A. Algieria

Algieria nadal toczy swą zaciekłą, trwającą od dziesięciu lat walkę z

345 Muzułmańskim Frontem Ocalenia (MFO), w której straciło już życie ponad sto pięćdziesiąt tysięcy ludzi⁶³. MFO traktuje polityczną niezależność od Francji jedynie jako pierwszą fazę toczącej się walki przeciwko kolonializmowi i wzywa do odrzucenia wszystkich „obcych” wpływów kulturowych. W tym regresywnym kontekście społeczno-politycznym^[26] „świętym obowiązkiem” kobiety jest zaspakajanie potrzeb

350 męża i dzieci⁶⁴. W tym samym czasie wprowadzone zostały obce zwyczaje, pasujące bardziej do ustroju patriarchalnego^[27], takie jak małżeństwo tymczasowe (mut'a), które praktykowane jest głównie przez irańskich szyitów⁶⁵. Niewolnictwo seksualne kobiet stało się wręcz nagminne w latach dziewięćdziesiątych, kiedy islamscy członkowie samowolnej straży obywatelskiej zabijali i gwałcili ludność, palili i rabowali wioski,

355 po czym porywali najbardziej atrakcyjne kobiety⁶⁶.

Liberalizacja polityczna ostatnich kilku lat przyczyniła się do wprowadzenia systemu wielopartyjnego oraz bardziej niezależnej prasy. Utworzono wiele stowarzyszeń kobiet, przy czym większość z nich pozostała pod kontrolą

⁶³ Eric Goldstein, *While the West Backs Algeria's Rulers, the People Suffer* [„Podczas gdy Zachód popiera władców Algierii, ludność cierpi”], INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, 12 styczeń 2002, dostępne na stronie www.hrw.org/editorials/2002/algieria_011202.

⁶⁴ Patrz Marnia Lazreg, *Citizenship and Gender in Algeria* [“Obywatelstwo i problematyka płci w Algierii”], GENDER AND CITIZENSHIP IN THE MIDDLE EAST, nr 58, 66 (wyd. Suad Joseph, 2000).

⁶⁵ Idem, s. 67.

⁶⁶ Idem, s. 67-68.

zdominowanych przez mężczyzn partii politycznych, szczególnie Zgromadzenia na
360 rzecz Kultury i Demokracji (Reassemblément pour la Culture et la Démocratie – RCD)
oraz Frontu Sił Socjalistycznych (the Front des Forces Socialistes –FFS)⁶⁷. W swojej
bohaterskiej walce z MFO feministki w Algierii utworzyły w latach
dziewięćdziesiątych niezależne i śmiałe organizacje, za co zostały wynagrodzone latem
2002 roku, otrzymując niebywałą liczbę pięciu miejsc w Radzie Ministrów, przy czym
365 dwa z nich przypadły zdeklarowanym feministkom⁶⁸.

Do głównych żądań w tej toczącej się walce o większą demokrację należą
szczególnie dwa: pierwszym z nich jest zatwierdzenie jednego z dialektów kabylsko-
berberskich jako języka urzędowego w Algierii, a drugim, zniesienie Kodeksu
rodzinnego⁶⁹. Dialekty kabylsko-berberskie, nie należące do rodziny języków arabskich,
370 są dialektami narodowymi wielu Afrykańczyków z Północy. Zatwierdzenie jednego z
tych dialektów byłoby szczególnie użyteczne dla kobiet, jako, że umożliwiłoby to
dostępność prasy w ich języku ojczystym. Zniesienie Kodeksu rodzinnego wypłeniłoby
praktykowanie wielu zalegalizowanych przez niego regresywnych zwyczajów
związanych z segregacją płciową^[28].

375

B. Bangladesz

Po tym jak ortodoksyjni duchowni muzułmańscy wprowadzili w Bangladeszu
fatwę - dekret religijny, który kilka lat temu domagał się śmierci Taslimy Nasrin –
380 pisarki o poglądach feministycznych i lekarza medycyny, wprowadzono nowe ustawy,
które zwiększyły kary za przestępstwa popełniane na kobietach, w tym gwałty,

⁶⁷ Idem, s. 68-69.

⁶⁸ Patrz Valentine M. Moghadam *Engendering Citizenship, Feminizing Civil Society: The Case of the Middle East and North Africa* [„Wpajanie poczucia obowiązku obywatelskiego, feminizowanie społeczności cywilnej: sprawa dotycząca Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej”], *WOMEN & POLITICS*, rocznik 25, s. 63-89 (2003).

⁶⁹ Idem.

porwania i oblewanie kobietom twarzy kwasem. Wysoki Sąd oświadczył, że dekrety *fatwy* są bezprawne i zwrócił się tym samym z prośbą do parlamentu o zajęcie się sprawą i uchwalenie odpowiednich ustaw⁷⁰.

385

C. Egipt

Parlament w Egipcie opowiedział się za przyznaniem kobietom tradycyjnego prawa islamskiego znanego jako rozwód *khol'*, będącym prawem kobiety do
390 rozwodu^[29]. W zamian za to, kobieta musi zrzec się wszystkich pieniędzy, wspólnego majątku oraz otrzymanych podarunków, a także prawa do otrzymywania alimentów. Mimo tych wyrzeczeń, feministki nadal wyrażają poparcie w stosunku do wyżej wymienionej ustawy, a Uniwersytet Al-Azhar w Kairze, będący najstarszą instytucją nauk islamskich na świecie, poparł decyzję parlamentu⁷¹. W tym samym czasie państwo
395 oraz niektórzy z muzułmańskich duchownych (*ulama*) rozpoczęli nieudaną kampanię przeciwko dwóm świeckim, radykalnym intelektualistkom. W lipcu 2001 roku sąd egipski oddalił sprawę przeciwko Nawal al-Saadawi, egipskiej pisarki o poglądach feministycznych, lekarza medycyny. Władze duchowne domagały się, aby Saadawi za swoją działalność feministyczną automatycznie otrzymała rozwód z mężem, na
400 podstawie faktu wyrzeknięcia się Islamu, czemu sama zdecydowanie zaprzecza. Podobna sprawa dotyczy socjologa - Saad al-Din Ibrahim, która w latach 2001-2003 na mocy decyzji sądu egipskiego została pozbawiona wolności za wszczynanie dyskusji na temat oszustwa wyborczego, za nagłaśnianie sprawy dotyczącej mniejszości koptyjskiej oraz za krytykowanie prezydenta Hosni Mubaraka⁷².

⁷⁰ NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

⁷¹ Idem.

⁷² Szczegóły obu spraw – patrz Janet Afary *Special Supplement on the Association for Middle East Women's Studies*, [Specjalny Dodatek dotyczący Stowarzyszenia Nauk Kobietych na Bliskim Wschodzie], INTERNATIONAL

405 Ponadto ruchy kobiet egipskich poczyniły ostatnio wiele starań w kierunku wypracowania projektów przynoszących dochody, stworzenia programów małych pożyczek dla kobiet, uruchomienia warsztatów promujących świadomość prawną dotyczącą istniejących przepisów oraz powołania do życia specjalnej Grupy Interwencyjnej do spraw Okaleczeń Narządów Płciowych Kobiet (Female Genital
410 Mutilation Task Force)^[30]. Feministki walczą również o prawo do swobodnego podróżowania za granicę bez pozwolenia męża. Rozpoczęto także badania na temat problemu stosowania przemocy wobec kobiet, który do tej pory był tematem tabu. Oferowane są również seminaria i warsztaty szkoleniowe z zakresu kulturowej i społecznej problematyki płci^[31], organizacji pozarządowych oraz środków masowego
415 przekazu przeznaczonych dla kobiet. Zarówno islamiści, jak i rząd nieustannie oskarżają kobiety o powiązania z imperializmem oraz o przyjmowanie funduszy na wprowadzanie w życie programów z Zachodu i na szpiegowanie. Ironią losu jest fakt, że rząd egipski jest największym, po Izraelu, odbiorcą pomocy amerykańskiej⁷³.

420 **D. Iran**

Na skutek regresywnych przepisów wprowadzonych w Iranie po rewolucji islamskiej w roku 1979, Iranki wciąż zmuszone są stawiać czoła poważnej dyskryminacji prawnej dotyczącej małżeństwa, rozwodu, opieki nad dzieckiem, stroju
425 oraz możliwości swobodnego podróżowania, pomimo faktu podpisania przez Iran różnych porozumień międzynarodowych związanych z przestrzeganiem praw

FEDERATION FOR RESEARCH IN WOMEN'S HISTORY [Międzynarodowa Federacja do spraw Badań nad Historią Kobiet], rocznik 32 (jesień 2001).

⁷³ Nadjie S. Ali, *Women's Organizations in Egypt* [„Organizacje kobiet w Egipcie”], AI-RAIDA nr 90-91, s. 10-14 (lato/jesień 2000).

człowieka⁷⁴. Po tym jak w 1997 roku prezydentem wybrano Mohammada Chatami, nastąpiła w tej kwestii pewna liberalizacja. Największymi zwolennikami Chatami byli studenci uniwersyteccy oraz kobiety. Na początku Chatami odnosił sukcesy w liberalizacji niektórych wymogów narzuconych kobietom. Ponadto pozwolił na większą wolność prasy. Jednak w następnych latach Chatami okazał się być mało skuteczny, a jego działania reformatorskie były stale obalane przez bardziej konserwatywnego przywódcę duchownego Alego Chamenei oraz przez duchowny establishment^{75[32]}. Mimo to, kobiety w Iranie poczyniły znaczne postępy edukacyjne⁷⁶. Liczba urodzeń spadła do liczby porównywalnej z wieloma państwami europejskimi⁷⁷.

W roku 2001 sześćdziesiąt procent osób przyjętych na uniwersytety stanowiły kobiety. Kobiety zostały również wybrane do lokalnych samorządów, stanowiąc jedenaście procent ogółu i po raz pierwszy do parlamentu wybrano kilka orędowniczek praw kobiet. Irański parlament w końcu przyznał niezamężnym kobietom prawo ubiegania się o stypendium na studia za granicą. W sierpniu 2002 roku parlament opowiedział się za przyznaniem kobietom równych praw do rozwodu, lecz niezwykle konserwatywna Rada Strażników (Council of Guardian) nieustannie wetowała te propozycje⁷⁸. Według opinii Zahry Bonyanian z Centrum Partycypacji Kobiet (Women's Participation Centre), w Teheranie utworzono niedawno nowy telefon zaufania zajmujący się problemem przemocy w rodzinie. Uniwersytety w Iranie oficjalnie uznały studia kobiece jako dyscyplinę akademicką. W Teheranie utworzono

⁷⁴ W celu uzyskania informacji na temat praw człowieka w odniesieniu do kobiet w Iranie - patrz REZA AFSHARI, *HUMAN RIGHTS IN IRAN: THE ABUSE OF CULTURAL RELATIVISM* [„PRAWA CZŁOWIEKA W IRANIE: NADUŻYCIE KULTUROWEGO RELATYWIZMU”], (2001); ELIZABETH MAYER, *ISLAM AND HUMAN RIGHTS* [„ISLAM I PRAWA CZŁOWIEKA”], (1995).

⁷⁵ Patrz komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Iran Blocks Overseas Education for Women: Reform Effort to Give Broader Rights to Women Scuttled* [„Iran uniemożliwia edukację kobietom za granicą: zatopione wysiłki reformatorskie w celu nadania kobietom szerszych uprawnień”], (26 styczeń 2001), dostępne na stronie www.hrw.org/press/2001/01/iran0123.

⁷⁶ AFSHARI, patrz przypis 74, s. 256.

⁷⁷ Patrz Jim Muir, *Condoms Help Check Iran's Birth Rate* [„Kondomy pomagają w kontrolowaniu liczby urodzeń w Iranie”], BBC WORLD NEWS, 24 kwiecień 2002.

⁷⁸ Parvin Ardalan, *Majaraha-yi Ta'sis-i Reshteh-yi Motale'at-i Zanan*, ZANAN, rocznik 81, s. 36-39 (2001); NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

także niedawno bibliotekę feministyczną. W roku 2002 wśród krajowych egzaminów wstępnych do kolegiów i na uniwersytety znalazł się kierunek studiów kobiecych. W roku 2003 cztery kolegia i uniwersytety, w tym Uniwersytet Teherański, przyjęły 450 studentów na ten kierunek⁷⁹.

E. Izrael

W Izraelu kobiety (Żydówki i Arabki) mają szerokie uprawnienia umożliwiające im edukację, zatrudnienie i udział w życiu politycznym. Około 51% kobiet żydowskich i 18% kobiet arabskich stanowi część opłacanej siły roboczej. Kobiety wciąż są niedostatecznie reprezentowane w swoich społecznościach lokalnych, chociaż zdarzają się małe wyjątki. W całej historii Izraela tylko jedna kobieta - Golda Meir - została premierem, a sześć innych zostało członkami Rady Ministrów. W 1999 roku do 460 Knesetu wybrano ogółem czternaście kobiet (12,5%), w tym jedną izraelską Arabkę, co stanowi największą dotychczas liczbę. Najbardziej imponujące dane statystyczne dotyczą sądownictwa, gdzie 40% sędziów stanowią kobiety. W Sądzie Najwyższym 15% kobiet obejmuje stanowiska sędziów⁸⁰. Jak dotychczas żadna izraelska Arabka nie objęła stanowiska sędziego Sądu Najwyższego. Podobnie jak w wielu krajach 465 muzułmańskich, ortodoksyjne władze rabiniczne kontrolują izraelskie prawo rodzinne. Żydzi mogą odmówić udzielenia rozwodu swoim żonom i są chronieni przez rabinów. Przez lata Izraelki manifestowały w imieniu „kobiet uwięzanych prawem”^[33] lub kobiet *agunot* - kobiet, którym nie wolno ponownie wyjść za mąż. Społeczność ortodoksyjna

⁷⁹ NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

⁸⁰ Idem.

uważa drugie małżeństwo kobiety za bezprawne, a dzieci urodzone w tym małżeństwie
470 za nieślubne⁸¹.

Proces pokojowy był tematem tabu, na którym feministki skupiały swoją główną
uwagę w ubiegłym dziesięcioleciu. Drugą najważniejszą kwestią była przemoc wobec
kobiet. Ostatnie badania wykazały, że dwadzieścia procent izraelskich kobiet-żołnierzy
była napastowana seksualnie podczas obowiązkowej służby wojskowej⁸². Feministki w
475 Izraelu założyły mnóstwo schronisk, telefonów zaufania i centrów dla ofiar gwałtów.
Zażądały również nałożenia na policję większej odpowiedzialności oraz podniesienia
świadomości społecznej. W odpowiedzi rząd podjął już pewne kroki w tym kierunku.
Yitzhak Mordechai, były minister obrony oraz były minister transportu w rządzie
Szarona^[34], został oskarżony i skazany za molestowanie seksualne dwóch pracownic⁸³.
480 Ugrupowania kobiece nazwały to wydarzenie ważnym posunięciem w zwalczaniu
prześladowań na tle seksualnym, które, jak twierdzą, są powszechne w Izraelu⁸⁴.

F. Jordania

485 Dane statystyczne wykazują, że kobiety w Jordanii poczyniły niezwykle
postępy. Poziom umiejętności czytania i pisania wynosi 83,9%. Średnie wykształcenie
posiada 67% kobiet i 65% mężczyzn⁸⁵. Wysokie stanowiska w rządzie piastuje 6%
kobiet. Średnia długość życia kobiet wynosi siedemdziesiąt lat⁸⁶. W Jordanii znajduje
się wiele centrów dla kobiet, stowarzyszeń i klubów zrzeszających ludzi tych samych

⁸¹ Idem.

⁸² *20% of Female Soldiers Report Sexual Harassment* [„Dwadzieścia procent kobiet-żołnierzy zgłasza prześladowania na tle seksualnym”], HAARETZ, 2 czerwiec 2003.

⁸³ Deborah Sontag, *Israeli Official is Found Guilty of Sex Charge* [„Urzędnik Izraela uznany za winnego molestowania seksualnego”], N.Y. TIMES, 22 marzec 2001, s. A4.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ AL-RAIDA 106, (zima 2003).

⁸⁶ Idem.

490 profesji^[35]. Kraj gości jeden z urzędów międzynarodowej organizacji Sisterhood Is
Global (Ruch Feministyczny jest Ogólnoświatowy), a uniwersytety jordańskie oferują
kursy na wydziale studiów kobiecych oraz studiów nad kulturą i społeczną
problematyką płci⁸⁷. Stopniowo wprowadzane są w życie inne reformy prawne. W
latach dziewięćdziesiątych oszacowano, że dwadzieścia pięć do trzydziestu kobiet
495 rocznie ginęło na skutek tak zwanych honorowych zabójstw⁸⁸. W 1999 roku aktywistki
praw kobiet i praw człowieka zebrały trzynaście tysięcy podpisów wzywając do
zakończenia prawnego sankcjonowania^[36] „honorowych zabójstw”. W 2001 roku rząd
Jordanu uchylił artykuł 340 Kodeksu karnego^[37], który uniewinniał mężczyzn
dopuszczających się tej zbrodni. Nowe zmiany wprowadzone do prawa dotyczącego
500 stanu cywilnego (the personal status law)^[38] podniosły również wiek uprawniający do
zawarcia małżeństwa do lat osiemnastu, zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn⁸⁹.

G. Liban

505 Walka o zwiększenie liczby reprezentantek na stanowiskach decyzyjnych oraz
walka o reformę Ustawy o stanie cywilnym jest na porządku dziennym w Libanie.
Każda z dziewiętnastu sekt religijnych w Libanie posiada swoje prawo dotyczące stanu
cywilnego odnoszące się do kwestii takich jak małżeństwo, rozwód, opieka nad
dzieckiem oraz dziedziczenie. Na czele ruchu kobiet stoi Instytut Studiów Kobięcych w
510 Świecie Arabskim (założony w 1973 roku), który znajduje się przy Uniwersytecie
Amerykańskim w Bejrucie i jest zarazem najstarszym tego typu uniwersytetem w tym

⁸⁷ Abir Handun, *Women Centers in Jordan*, [„Centra do spraw Kobiet w Jordanii”], AL-RAIDA nr 90-91, patrz przypis 73, s. 15-19.

⁸⁸ Komunikat prasowy, Human Rights Watch, *Jordanian Parliament Supports Impunity for Honor Killings* [„Parlament Jordanii popiera bezkarność honorowych zabójstw”], (27 stycznia 2000), dostępne na stronie www.hrw.org/press/2000/01/jord0127.

⁸⁹ W celu uzyskania dodatkowych informacji - patrz strona internetowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych Jordanii - www.mfa.gov.jo/map_map.php.

rejonie. Instytut oferuje szeroki wybór kursów związanych z tematyką kobiecą oraz planuje wprowadzenie fakultetu w zakresie kulturowej i społecznej problematyki płci. Anglojęzyczna *Al-Raida*, będąca publikacją instytutu, jest najbardziej wyszukanym 515 czasopismem feministycznym w całym rejonie. Każde wydanie poświęcone jest wybranej tematyce i zawiera artykuły, raporty z konferencji, recenzje książek, wywiady oraz nowości ze sztuki⁹⁰.

H. Maroko

520

Podczas Pierwszej Międzynarodowej Konferencji Arabskiego Ruchu Praw Człowieka w Casablance, która odbyła się w kwietniu 1999 roku, odnotowano „względną poprawę ogólnego stanu praw człowieka w ostatnim dziesięcioleciu w Maroku, jaka nastąpiła dzięki wysiłkom marokańskich i międzynarodowych organizacji 525 praw człowieka”⁹¹. Podczas kongresu podpisano Deklarację Casablańską i zatwierdzono dziesięciopunktowy plan działania. Niniejszy dokument wyszczególnił cierpienia kobiet arabskich, które zostały spowodowane rozwojem ruchu islamistycznego w tym rejonie i „zaapelował do kobiet oraz do pozarządowych organizacji praw człowieka (...) aby stawili czoła dyskryminacji^[39] oraz zajęli 530 zdecydowane stanowiska w sprawie ujawnienia zwyczaju powoływania się na religię w celu usprawiedliwienia podporządkowania kobiet mężczyznom”⁹². W Maroku, podobnie jak w Algierii, prowadzone są ważne rozmowy na temat statusu języka berberskiego. Debata ta niewątpliwie będzie poruszała zagadnienia dotyczące płci, jako, że podział ze względu na płeć^[40] bezpośrednio powiązany jest z wyborem języka.

⁹⁰ Wywiad, Mona Khalif, redaktor naczelny, AL-RAIDA, Bellagio, Włochy (sierpień 2001).

⁹¹ Deklaracja Casablańska Arabskiego Ruchu Praw Człowieka, zatwierdzona 23-25 kwietnia 1999 roku. Pierwsza Międzynarodowa Konferencja Arabskiego Ruchu Praw Człowieka, przedrukowana do „Zbioru Studiów Islamistycznych i Bliskiego Wschodu”, dostępna na stronie www.library.cornell.edu.

⁹² Idem.

535 Język arabski jest językiem polityków, a więc językiem „światka męskiego”, natomiast berberski i francuski są językami używanymi przez kobiety. Berberski jest językiem używanym w domu, natomiast francuski jest językiem, w którym większość kobiet z miasta pobiera nauki⁹³.

Maroko jest ośrodkiem ważnej debaty nad zmianą Kodeksu karnego. Nowe
540 zmiany podniosłyby minimalny wiek dziewcząt uprawniający je do zawarcia małżeństwa do lat osiemnastu, poligamia wymagałaby zezwolenia sędziego, a kobiety otrzymałyby równe prawa odnośnie rozwodu oraz wspólnego majątku. Rozwiedzione matki natomiast, po powtórny zamążpójściu otrzymałyby prawo do ubiegania się o opiekę nad dziećmi. Propozycje te wywołały w roku 2000 manifestację ponad czterystu
545 tysięcy ludzi, z czego połowa opowiedziała się przychylnie za nowelizacją Kodeksu karnego, a druga połowa wyraziła swój sprzeciw. W październiku 2003 roku król Mohamed VI zaaprobował wyżej wymienione zmiany legislacyjne, które mają zostać ratyfikowane przez parlament marokański⁹⁴.

550 I. Terytorium Palestyny

W dobie ruchu nacjonalistycznego kobiety w Palestynie miały utrudnione zadanie w propagowaniu swojego programu feministycznego, szczególnie odkąd dominujące stały się islamskie zwyczaje organizacji Hamas oraz Dżihad. Niemniej
555 jednak uniwersytet Bir Zeit założył Instytut Studiów Kobięcych zarówno w Bir Zeit, jak i w Jeruzalem i tym samym przeciwstawił się męskiej dominacji w ruchu nacjonalistycznym oraz zakwestionował zjawisko zawierania wczesnych małżeństw

⁹³ Fatima Sadiqi, niepublikowany artykuł dostępny w Bellagio, Włochy (sierpień 2001); *FEMINIST MOVEMENT: ORIGIN AND ORIENTATION* [„RUCH FEMINISTYCZNY: POCHODZENIE I ORIENTACJA”], (wyd. Fatima Sadiqi, Fez: Centre d’Etudes et de Recherches sur la Femme, 2000).

⁹⁴ Stephanie Irvine, *Morocco Women Win Rights* [„Marokanki pozyskują sobie prawa”], BBC NEWS, WYDANE W WIELKIEJ BRYTANII, 11 październik 2003, dostępne na stronie news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3183576.

podczas powstania antyizraelskiego – intifada. Instytut ten stara się poszerzać świadomość w kwestiach takich jak przemoc wobec kobiet. Rozwinął on również 560 akademicki program badawczy na temat kobiet i aspektów dotyczących zagadnień płci, oferując studia magisterskie na kierunku kulturowej i społecznej problematyki płci, prawa i rozwoju^{95 [41]}.

J. Turcja

565

Turcja pozostaje jednym z najbardziej liberalnych państw muzułmańskich, jeżeli chodzi o prawa kobiet. Malezja, Tunezja i Indonezja znajdują się zaraz za nią. W listopadzie 2001 roku zwolennicy praw kobiet wprowadzili zmiany do Kodeksu cywilnego, głównie poprzez prowadzenie kampanii społecznych. Nowe zmiany 570 przyniosły kobietom korzyści edukacyjne i ekonomiczne. Prawnie zniesiono dominację mężów nad żonami i ogłoszono równouprawnienie kobiet i mężczyzn w małżeństwie. Prawo to odstąpiło od tradycyjnego uprawnienia mężczyzny do jednostronnego rozwodu. Wiek dziewcząt uprawniający do zawarcia małżeństwa wzrósł do lat osiemnastu. Dzieciom urodzonym poza małżeństwem przyznano takie same prawa 575 spadkowe. Osoby stanu wolnego^[42] mogą już adoptować dzieci. Te najbardziej oryginalne i kontrowersyjne rozdziały ustawy nowelizującej dotyczyły zabezpieczenia majątku wspólnego i podziału pół na pół na wypadek rozwodu. Ostatecznie przedstawiciele frakcji konserwatywnych, nacjonalistycznych, jak również religijnych w parlamencie^[43] zaakceptowały nową ustawę. Różnica zdań, wynikła w ostatniej

⁹⁵ Eileen Kuttab, *Recounts* [„Powtórne liczenie”], AL-RAIDA nr 90-91, patrz przypis 73, s. 20-22.

580 chwili, ograniczyła jej stosowanie do własności nabytej po styczniu 2003 roku. Ugrupowania kobiece planują walczyć o zmianę tej poprawki⁹⁶.

W 2001 roku, pod presją islamskiej partii Rifah, na nowo narzucono pewne ograniczenia ze względu na płeć. Rząd turecki przywrócił testy na dziewictwo dla dziewcząt kształcących się w szkołach medycznych. Decyzja rządu o wznowieniu tego
585 zwyczaju wywołała oburzenie wśród tureckich organizacji ochrony praw kobiet i praw człowieka, a organizacja Human Rights Watch wezwała premiera Bulenta Ecewita do uchylenia tego nowego przepisu prawa. W lutym 2002 roku rząd turecki ostatecznie uchylił przepis, kiedy pięć uczennic próbowało odebrać sobie życie zażywając trutkę na szczury w obawie przed poddaniem się upokarzającym badaniom pochwy⁹⁷.

590

IV. NADZIEJA NA PRZYSZŁOŚĆ

Lista państw muzułmańskich i państw na Bliskim Wschodzie, w których mieszczą się ośrodki studiów kobiecych oraz gdzie prowadzone są kursy w tym
595 zakresie stale się powiększa. Pośród wielu innych, na liście tej znalazło się Centrum Badań i Studiów Kobietych na Uniwersytecie Aden oraz na Uniwersytecie San'a w Jemenie; Instytut Studiów Kobietych oraz Kulturowej i Społecznej Problematyki Płci na Uniwersytecie Amerykańskim w Kairze, w Egipcie; Uniwersytet Afhad dla Kobiet w Sudanie.

600 Nawet w niektórych państwach arabskich w Zatoce Perskiej, gdzie trudno było zmienić tradycyjne relacje między płciami, może właśnie nastawać nowy dzień. W Katarze kobiety mogą już brać udział w wyborach miejskich, a w Bahrajnie głosowały

⁹⁶ NEWSHEET, tom XIII, patrz przypis 27.

⁹⁷ *Turkey Scraps Virginity Tests* [„Turcja zaprzestaje praktykowania testów na dziewictwo”], BBC WORLD NEWS, 28 luty 2002 r., dostępne na stronie news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1845784.

w wyborach 2002 roku⁹⁸. W listopadzie 2001 roku rząd Arabii Saudyjskiej wyraził zgodę na wydanie kobietom dowodów tożsamości i na stopniowe zaprzestanie
605 wydawania dowodów rodzinnych na nazwisko męskiej głowy rodziny⁹⁹. Dowody tożsamości będą zawierały zdjęcie kobiety bez zakrycia twarzy, aczkolwiek minister spraw wewnętrznych zastrzegł, że nowy system „w żadnym wypadku nie oznacza końca skromności kobiecej, czy pokazywania odkrytych twarzy kobiet, ani niczego co przyniosłoby wstyd lub pogwałciło prawo Islamu”¹⁰⁰. Nawet w państwie o tak silnym
610 charakterze patriarchalnym działa ruch dążący do założenia kursów w zakresie studiów kobiecych, który miałby mieścić się w budynku Fundacji Króla Abdulaziz na rzecz Badań i Archiwów w Riyadh¹⁰¹.

W powieści Margaret Atwood, główna bohaterka - Offred¹⁰² - mając na względzie feministyczne dziedzictwo matki oraz fakt przyłączenia się do ruchu oporu,
615 w końcu znajduje odwagę, aby zbuntować się przeciwko panującemu zniewoleniu seksualnemu. Okaże się jednak, czy społeczna, polityczna i kulturowa emancypacja kobiet muzułmańskich i kobiet na Bliskim Wschodzie zostanie pomyślnie zakończona w naszych czasach. Wejście w XXI wiek było momentem bardzo kontrowersyjnym dla orędowniczek praw kobiet. Obok brutalnych, mizogicznych ruchów
620 nacjonalistycznych i islamistycznych, które próbowały odrzucić prawa kobiet, pojawiły się niezwykle i śmiało ruchy feministyczne, które próbowały zmienić przestarzałe teorie na temat feminizmu jako zjawiska pochodzącego, czy „importowanego” z Zachodu lub jako czegoś nieistotnego dla Muzułmanek i kobiet na Bliskim Wschodzie. Na ich miejscu stopniowo i skrupulatnie, za pośrednictwem czasopism, centrów dla kobiet oraz

⁹⁸ AL-RAIDA 96, 122 (ZIMA 2003).

⁹⁹ Human Rights Watch, *Human Rights in Saudi Arabia: A Defeating Silence* [„Prawa człowieka w Arabii Saudyjskiej: Cisza trafiająca w próżnię”] – patrz przypis 31, s. 5.

¹⁰⁰ Idem.

¹⁰¹ E-mail od Eleanor Doumato, Arabia Saudyjska, jesień 2002 (w posiadaniu autora).

¹⁰² ATWOOD, patrz przypis 1.

625 publikacji akademickich, rozpowszechniane są nowe, rodzime i klarowne sposoby wyrażania feminizmu.

Byliśmy świadkami tego typu nastrojów w Afganistanie, kiedy kobiety świętowały klęskę talibów i rozpoczęły bardzo trudne zadanie roszczenia sobie praw, szczególnie jeżeli chodzi o edukację. W Iranie, najlepszą przedstawicielką tego pokolenia jest Shirin Ebadi, tegoroczna laureatka Pokojowej Nagrody Nobla¹⁰³. Ebadi, będąca praktykującą muzułmanką, jest również zagorzałą zwolenniczką oddzielenia religii od państwa. Shirin Ebadi była pierwszą przed rewolucją z 1979 roku, irańską kobietą, mianowaną na sędziego. Jednak po rewolucji została usunięta z pełnienia funkcji sędziego i przeniesiona na stanowisko urzędniczki w nowym sądzie religijnym.

635 Z czasem Ebadi wraz ze swoją przyjaciółką Mehrangiz Kar mogły ponownie powrócić do zawodu prawnika. Obie słyną z faktu zajmowania się sprawami dotyczącymi kobiet i dzieci poddanych przemocy, jak również sprawami dysydentów politycznych. Ebadi, jako autorka jedenastu książek broniła praw rozwodowych kobiet, opieki nad dziećmi oraz praw do odszkodowania po rozwodzie. Shirin Ebadi jest również pierwszym

640 prawnikiem, który prowadził dochodzenie w sprawie morderstwa pary dysydentów – Dariusha i Parvanehy Foruhar. Jej starania doprowadziły do utworzenia Komitetu na rzecz Ochrony Praw Ofiar Seryjnych Morderstw (the Committee for the Defense of the Rights of the Victims of Serial Murders) w Iranie. Podczas zamieszek na Uniwersytecie Teherańskim, protestujący studenci zostali brutalnie zaatakowani przez rządowych

645 agresorów, na skutek czego kilku z nich zginęło. Ebadi zajęła się sprawą uwięzionych studentów, za co została skazana na kilkumiesięczny areszt odosobniony¹⁰⁴.

¹⁰³ *Iranian Lawyer and Professor Wins Nobel Peace Prize* [„Irańska prawniczka i profesor otrzymuje Nagrodę Nobla”], THE CHRONICLE OF HIGHER EDUCATION [KRONIKA EDUKACJI WYŻSZEJ], 10 październik 2003, dostępne na stronie chronicle.com/free/2003/10/2003101005n.

¹⁰⁴ Keith B. Richburg, *Peace Prize is Awarded to Iranian: Rights Activist is First Muslim Woman to Win* [„Nagroda Pokoju przyznana Iranie: aktywistka praw kobiet jest pierwszą Muzułmanką otrzymującą nagrodę”], WASHINGTON POST FOREIGN SERVICE [SERWIS ZAGRANICZNY WASHINGTON POST], 11 październik 2003, dostępne na stronie www.washingtonpost.com.

Po oficjalnym przyznaniu Ebadi nagrody i po jej powrocie do Iranu, dwieście tysięcy Irańczyków powitało ją radośnie na lotnisku i obsypało białymi kwiatami. Podczas pierwszej konferencji prasowej Ebadi oświadczyła, że zajmie się sprawą Zahry
650 Kazemi, dziennikarki pochodzenia kanadyjsko-irańskiego, zamordowanej w więzieniu podczas reportażu na temat więzień teherańskich dla międzynarodowych agencji prasowych. Ebadi publicznie zażądała również uwolnienia wszystkich więźniów politycznych. Shirin Ebadi pozostaje zwiastunką pozytywnych zmian w zakresie praw człowieka w Iranie, oznajmując „Głoszę przesłanie Irańczyków o pokoju i przyjaźni.
655 Jesteśmy ludźmi pokoju. Nienawidzimy przemocy. Potępiamy terror. Nie jesteśmy wrogo nastawieni do innych religii”¹⁰⁵.

Pomimo okrucieństw związanych z nieprzestrzeganiem praw człowieka na Bliskim Wschodzie i w świecie muzułmańskim, które wciąż mają miejsce, stale dokonywane są pozytywne zmiany. Może uczeni i obserwatorzy z Zachodu, którzy
660 kierują się stereotypem, odnoszącym się do kobiet (i mężczyzn), ogólnie przyjętym na Bliskim Wschodzie i w świecie muzułmańskim^[44] powinni rozszerzyć definicję feminizmu i praw człowieka, biorąc pod uwagę opinie feministek, takich jak Shirin Ebadi i Mehrangiz Kar. Nie każda mizoginistyczna interpretacja religii jest „wiarygodna” i „rodzima”, tak jak nie każde liberalne i postępowe jej odczytanie
665 pochodzi z „Zachodu”, czy „z zagranicy” i tym samym jest „niewiarygodne”. Tego rodzaju rozumowanie stanowiło taktykę myślenia dla ruchów islamistycznych w staraniach powziętych w celu uzyskania władzy. Spotyka się to obecnie z głosami sprzeciwu ze strony intelektualistów i aktywistek praw kobiet w tym rejonie, na których opinii powinno zwracać się większą uwagę.

670

Tłumaczenie: Sylwia Wróbel

¹⁰⁵ Idem.